

Verlag 6^e bijeenkomst Geloven in Groen

Inleiding

Op woensdagavond 20 februari 2019 kwamen ruim 35 mensen van verschillende gebedshuizen samen voor de zesde bijeenkomst van het initiatief Geloven in Groen. De bijeenkomst vond plaats in de Lukaskerk.

Eerdere bijeenkomsten vonden plaats op 18 augustus 2017, 11 november 2017, 8 maart 2018, 9 mei 2018 en 10 oktober 2018. De centrale vraag van het plenaire gedeelte is: 'Hoe realiseer ik een verduurzaming in mijn gebedshuis met name op het gebied van energie (zonnepanelen)?' en 'Hoe krijg ik het financiële aspect rond?'. Vervolgens gingen deelnemers uiteen om in sub-sessies verder te spreken over 1) het hoofdthema, 2) waterzijdig inregelen en 3) Operatie Steenbreek en tuinen.

Opening en welkomstwoord Paul Blom en Petra Hamerslag

Bij binnenkomst staat de warme vegetarische maaltijd klaar en kunnen de aanwezigen bijpraten en elkaar ontmoeten tijdens het eten. Het plenaire gedeelte van de avond wordt geopend door Willem Jansen van Geloven in Groen (Initiatives of Change Nederland). Hij verwelkomt de deelnemers namens het initiatief en geeft daarna het woord aan Paul Blom (links op de foto) van de Lukaskerk. Blom vertelt dat de kerk een gemeenschap is van en voor de buurt met de keuken als het hart van de kerk. Het gaat om samen leven, samen eten en samenleven in vrede. Je hebt elke dag de gelegenheid om binnen te lopen, je kunt je verhaal kwijt en je wordt ontvangen. 'Het verhaal uit de bijbel wordt hier rechtstreeks in verbinding gebracht met de wereld om ons heen,' aldus Blom.

Petra Hamerslag vertelt vervolgens over de verduurzaming van het kerkgebouw. Duurzaam worden kost geld. Het is investeren in de toekomst want het levert uiteindelijk ook geld op. Het voorste stuk, waar de bijeenkomst plaatsvindt, is neergezet in 1855 als diaconale bakkerij voor de armen in de wijk. Vorig jaar is er in dit stuk van de kerk dubbel glas gezet, omdat het koud was met enkel glas. Daarnaast zijn een aantal lampen met bewegingssensoren. De planning is dat alle verlichtingen, LED-verlichting geworden: niet alleen de lampen, maar ook de armaturen.

In 2016 zijn er 40 zonnepanelen (zie foto rechts) op het nieuwe gedeelte platte dak van de kerk geplaatst. Dit levert 60% van het verbruik per jaar op en er is goede hoop dat het naar de 70% gaat. Helemaal het gebruik dekken zal niet lukken waarschijnlijk. Belangrijke tip over zonnepanelen is dat je deze schoon dient te houden om te zorgen voor een goed rendement. De beste periode voor schoonmaak is februari/ maart. Het energieverbruik

Bruggen van vertrouwen bouwen

is ook teruggelopen omdat stoken in de Lukaskerk al jaren een graadje lager gaat (3 jaar nu). Toen dit vorig jaar verteld werd, was de reactie: 'Is dat zo?'

In de kerkdiensten wordt er verteld over de besparingen. Er is ook een keer samen nagedacht wat er nog meer gedaan kan worden. De opbrengst van deze sessie hangt in de kerkzaal. In het maandelijkse wijkblad en e-mail staat altijd een milieutip: van het best milieuvriendelijk wasmiddel tot de tweedehands winkels in de buurt. In de kerk staat een doos waar mensen hun cartridge en oude telefoons in kwijt kunnen om te recyclen. En er is een bibliotheek kastje: door boeken te delen worden ze vaker gelezen en zijn ze toegankelijk voor een grotere groep. Tot slot vertelt Hamerslag dat ze in december 2018 de vrijwilligers bedankt hebben met groentepakjes (wasbaar, plastic besparen) en een flyer met tips om milieuvriendelijk te zijn.

Twee voorbeelden van verduurzaming van gebedshuizen in Haarlem en Amersfoort

Mustafa Yigit over de verduurzaming van de Selimiye moskee in Haarlem en Groene Moskeeën

Mustafa Yigit MSc. RC (links op de foto, bron: ISN Nederland) is bestuurslid van Islamitische Stichting Nederland (ISN) en is via deze functie betrokken bij de landelijke koepel van Groene Kerken en Moskeeën. ISN heeft een landelijke dekking van 147 moskeeën. In 2017 heeft ISN via Kerk in Actie de Groene Moskee opgestart. Tot nu toe hebben 13 moskeeën zich aangesloten. De ambitie van ISN is voor juli 2020 alle aangesloten moskeeën van een groen label te voorzien. Ze zijn op dit moment druk om dit interne project op te starten en hebben inmiddels een onderzoek bij de achterban achter de rug met drie algemene conclusies:

- Leden zijn grotendeels bewust van vraagstukken en issues rondom duurzaamheid
 - Leden zijn bereid zaken in de moskee te veranderen of aan te passen indien dit kosten bespaart
 - Het vermogen van de moskeeën kan worden gebruikt als middel om te verduurzamen
- Een van de plannen die ISN heeft om moskeeën over de streep te helpen en te verduurzamen is een webpagina waar ze informatie kunnen uitwisselen. Hier kunnen moskeeën, die Groene Moskee willen worden, zich ook aanmelden. Een ander idee is om duurzaamheid aandacht te geven tijdens de vrijdagpreek. Deze preek zal gaan over groene moskeeën (voor alle 147 moskeeën) en de inhoud zal vanuit de Koran worden gevormd, niet vanuit de financiën.

Yigit is in het dagelijkse leven registercontroller en hij is voorzitter van de Selimiye moskee in Haarlem (zie foto rechts, fotograaf: Faisal Mirza). Deze moskee is in 2008 gebouwd en heeft een capaciteit van 1000 mensen. Op dit moment zijn er 600 leden. De ambitie is om deze moskee (verder) te verduurzamen met de islam als de bron om te vergroenen: 'je moet goed zijn voor de mens, de dieren en de aarde.' De Selimiye moskee is sinds 2018 een Groene Moskee en tot nu hebben ze LED-lampen en waterkranen met sensoren geïnstalleerd.

Het grootste project verduurzamingsplan is gepland voor dit jaar: het leggen van **50 zonnepanelen** op het dak. De kosten hiervoor zijn **30 000 euro**, de **terugverdientijd is ongeveer 8 jaar** en de levensduur van de zonnepanelen wordt bij de 1e opgevraagde offerte geschat op 20 jaar. Het positieve saldo (resultaat na

Bruggen van vertrouwen bouwen

af trek kosten) van de moskee is ongeveer 100 000 en van dit bedrag wordt 30 000 euro gereserveerd voor de zonnepanelen. Het grootste deel van het geld binnen de moskee komt binnen via de leden, donaties tijdens het vrijdaggebed en overige donaties (zoals braderie, etc.).

Yigit noemt een **aantal uitdagingen en geleerde lessen** over het zonnepanelen project:

- **Geleerde les: draagvlak is essentieel** voor het realiseren van het resultaat. Leg goed uit aan de leden waarom deze investering in de toekomst wordt gedaan. Mensen kunnen anders van alles gaan denken, zoals: 'je geeft zomaar 30% van het totale budget uit...'
 - Sinds 2017 is Yigit voorzitter van de moskee en communicatie ziet hij als een cruciaal punt.
 - Elke 3 maanden geeft hij een presentatie over financiën: wat is er binnengekomen en wat is eruit gegaan?
 - Ook hangt er een monitor bij de ingang van de moskee en daar wordt 24 uur per dag informatie gegeven over de projecten, de kosten, de baten.
- **Uitdaging:** bij de bouw van de moskee is er geen rekening gehouden met zonnepanelen: **kan de dakconstructie het aan?**
- **Uitdaging:** als je een **monument** hebt, mag je dan zonnepanelen en andere aanpassingen doen? Voor veel monumentale panden geldt: ik wil wel over, maar ik heb een monument. Hoe doe ik dat?
- **Uitdaging:** Veel bestuurders denken op korte termijn, maar een dergelijke investering is **lange termijn denken** en werk > hoe ga je met deze spanning om? Een aantal tips:
 - Door middel van communicatie met de leden en daarin goed uitleggen en onderbouwen (voors en tegens eerlijk benoemen) waarom je voor de lange termijn kiest
 - Open kaart spelen
 - Transparant zijn over de kosten: waar komt het geld vandaan, waar gaat het naartoe, hoe zijn de keuzes gemaakt?
 - Een begroting opstellen met kosten en baten > dit kan op 1 A4 niet te ingewikkeld.
- **Uitdaging:** de moskee in Haarlem heeft eigen middelen waardoor subsidies niet hoeven te worden aangevraagd. Yigit deelt dat subsidies lastig kunnen zijn. Het is een lange weg van aanvraag tot ontvangst, je dient veel te onderbouwen en dit betekent dat iemand dit vanuit je eigen gebedshuis dient te begeleiden wat ook middelen (uren) kost.

Uit het vraaggesprek met de deelnemers in de zaal komen ook nog een aantal tips voort:

- **Communicatietip:** de Minhaj Al-Quran moskee is een Whatsapp groep gestart 'Geloven in Groen'
- Misschien is er een **gezamenlijke inkoopactie** van zonnepanelen mogelijk. Ramazan Odek zegt dat dit een streven was toen er op de Kuba moskee zonnepanelen werden geplaatst. Naast de moskee zijn ook de bewoners gevraagd. Er is toen een groep uit Spoorwijk opgestaan om te bedenken dit te doen. Er is uiteindelijk groot ingekocht.

Hennie Sohl over de verduurzaming van de Oecumenische gemeenschap Het Brandpunt

Hennie Sohl (op de foto links is hij de eerste van links) richtte in 2015 samen met 5 andere enthousiastelingen een duurzame werkgroep op in de oecumenische geloofsgemeenschap Het Brandpunt in Amersfoort-Noord. De focus van de werkgroep '**Het Brandpunt Duurzaam op weg**' is voedsel en energie. In 2015 zijn ze begonnen met een onderzoek of zonnepanelen een optie waren voor de gemeenschap. In mei 2018 zijn 67 zonnepanelen gerealiseerd (zie foto onder waar ze bezig zijn zonnepanelen te plaatsen).

Hieronder hebben we de stappen die de werkgroep heeft gemaakt op weg naar het realiseren van de zonnepanelen puntsgewijs opgesomd.

1. De werkgroep is gestart met het maken van een plan van aanpak voor duurzaamheid in het algemeen binnen de geloofsgemeenschap. De 1^e twee jaar wordt er gefocust op duurzame energie en daarna op voedsel.
Vervolgens is een **stappenplan gemaakt** voor het realiseren van een verduurzaming van de energie. Essentieel onderdeel was het **in kaart brengen van de belangrijkste personen** in de gemeenschap en hen vanaf het begin betrekken! De kerk heeft twee eigenaren en het heeft veel tijd gekost om beide mee te krijgen in onze plannen. Dit heeft voor vertraging gezorgd. Gelukkig gingen beide wel akkoord.
2. Het **vragen van een mandaat** voor onderzoek (quickscan) en contact gelegd met kerkrentmeesters en met de beheerder van het gebouw. Na het verkrijgen van het mandaat en akkoord op het stappenplan, is het duidelijk dat de gemeenschap zich kan vinden in de ideeën en kan er tot actie worden overgegaan.
3. De eerste stap was het **bijhouden van het energieverbruik** en de geschiedenis hiervan.
 - a. Energienota's opgevraagd.
 - b. Energiestanden wekelijks bijhouden
 - c. Kusters bevragen en wat blijkt zodra je het gaat bespreken blijken er veel ideeën te zijn. EN het bespreken alleen betekende al dat er 5% energiebesparing werd gerealiseerd!
4. **Energiescan** laten uitvoeren van het gebouw. Het gebouw is 30 jaar oud en er bleken een heleboel mankementen te zijn. Er bleek ruimte te zijn voor zonnepanelen en het dak kon beter geïsoleerd worden. Een pomp moest worden vervangen en lampen vervangen door LED.
5. **Kosten en terugverdientijd**. De zonnepanelen bleken het beste neergelegd te kunnen worden op het lage dak i.p.v. hoge dak (ook vanwege de hellingsgraad) en omdat deze zalen vaker gebruikt worden (vergaderzalen) waardoor isolatie daar veel oplevert. Het dak ligt op het noorden, maar na een berekening bleek dat het dak toch gunstig was. Op de foto hieronder zie je het bovenaanzicht van het gebouw en de gele ovaal laat zien waar de zonnepanelen worden gelegd. Stappen om het te realiseren:
 - a. Hoe dan ook begint het plan met het beter isoleren van het dak.
 - b. Technische aspecten voor de plaatsing van zonnepanelen onderzoeken.
 - c. De plannen inpassen in het meerjarig onderhoudsplan.

6. **Informeren** van kerkrentmeesters en kerkenraad over de uitkomst en vraag voor mandaat om offertes op te vragen.
7. De **communicatie naar de gemeenschap is belangrijk!** Zo is Het Brandpunt in juli 2017 Groene Kerk geworden. Het bordje van Groene Kerk is tijdens een speciale viering in september officieel onthuld en daar heeft de werkgroep verteld over de plannen waaronder de zonnepanelen.
8. Tijdens de viering is er een **financiële actie gestart** om de plannen te realiseren. Daarvoor heeft de werkgroep een flyer gemaakt met informatie over bijdragen en hoe (zie flyer rechts). Er is een apart rekeningnummer gemaakt voor de 'Groene Aandeelhouders' die aan de zonnepanelen bijdragen. De actie is uiteindelijk tussen Pasen en Pinksteren 2018 actie gehouden.
9. **Twee soorten offertes aanvragen:** 1) offertes aanvragen voor aantal zonnepanelen genoeg om het jaarverbruik aan elektriciteit (15.000 kWh) te dekken, 2) offertes aanvragen voor vernieuwen van de dakisolatie onder zonnepanelen. De offertes zijn aan de besturen voorgelegd, er is een keuze gemaakt en de werkgroep heeft groen licht gekregen. Tips:
 - a. Bij het aanvragen van offertes voor zonnepanelen is het belangrijk om verschillende offertes bij bedrijven op te vragen.
 - b. Kijk naar de prijs- kwaliteit verhouding van de offertes.
 - c. Bij de isolatie is er gelet op betere kwaliteit en milieuvriendelijke isolatie.
10. **Terugverdientijd van de zonnepanelen** berekenen.
67 panelen incl. constructie = € 27.322,-
Baten 15.000 x 0,21 cent = € 3.150,-
 $€ 27.322 / € 3.150 = 8,67$ jaar terugverdientijd
11. **Budget voor de zonnepanelen** kwam van meerdere bronnen:
 - a. Actie Groene aandeelhouders (7651 donaties)
59 Groene aandeelhouders
€ 7.651 donaties
- € 6.000 voor zonnepanelen
- € 139 promotiemateriaal
- € 1.512 voor verdere verduurzaming
 - b. Maatschappij voor welstand gaf € 8.000
 - c. Gemeente Amersfoort wees subsidie af
 - d. Uiteindelijke terugverdientijd is: $€ 27.322 - € 8.000 - € 6.000 = € 13.322 / € 3.150 = 4,2$ jaar
12. De **'Groene Aandeelhouders' actie verhoogt de betrokkenheid** van de gemeenschap. Zo is er een jaarlijkse vergadering en krijg je korting als je zelf zonnepanelen wil. Er zijn 5 - 6 huishoudens die dit hebben gedaan.
13. **Tips:**
 - a. Zorg voor een goede afstemming tussen installateur en zonnepanelen plaatser
 - b. Laat de panelen zo neerleggen dat er zo min mogelijk schaduw op valt.
 - c. Via een app kun je zien wat de opbrengsten zijn, ook per paneel.
 - d. Effecten heel mooi en makkelijk zichtbaar te maken, dus ook aantrekkelijk om te communiceren met de gemeenschap
 - e. Zodra de **zonnepanelen** geïnstalleerd zijn, **registreer** deze meteen bij de energieleverancier. Want ze werken meteen, pas na registratie wordt verbruik ook gemeten!!
14. **Isolatie was veel duurder**, dit werd door het meerderjarenonderhoud budget gehaald.
Totale kosten isolatie: € 42.653
Besparing uitrekenen verbeterde isolatie (schatting 10 % besparing op gas) : 1.000 m³ op 10.000 m³ = 1.000 x € 0,75 = € 750 per jaar

GROENE KERK

Word Aandeelhouder van het Groene Brandpunt

Het Brandpunt

September 2017 ontvingen wij het certificaat Groene Kerk als teken dat Het Brandpunt goed op weg is een duurzame kerk te worden. Daar mogen wij als Brandpunt gemeenschap trots op zijn. Dit certificaat betekent dat we binnen Het Brandpunt vanuit onze gelovige inspiratie handen en voeten geven aan een duurzame manier van energie- en voedselgebruik.

De werkgroep 'Het Brandpunt Duurzaam op Weg' hoopt dat u ook enthousiast bent en dat u uw verbondenheid wilt tonen door symbolisch Aandeelhouder van 'Het Groene Brandpunt' te worden.

15. **Meer plannen:**

- a. Ventilatoren op het dak vervangen.
- b. Vervanging lampen door LED lampen per deel van het gebouw.
- c. Circulatiepomp.
- d. Onderzoek ventilatoren plafond om warmte naar beneden te brengen.

Update fondsen en subsidiemogelijkheden door Laura Reijnders

Hieronder zetten we alle subsidie- en fondsenmogelijkheden die we tot nu toe hebben gevonden nog even op een rij. Eerst voor hernieuwbare energie en daarna voor tuinen.

Hernieuwbare energie

Klimaatfonds | Duurzaam Den Haag

Het Klimaatfonds van Duurzaam Den Haag ondersteunt lokale projecten voor meer schone energie en minder CO2. Het jaar 2019 is het laatste jaar dat Fonds1818 en het Klimaatfonds samenwerken wat betekent dat Fonds1818 alle projecten matcht, oftewel de subsidie verdubbelt! Kijk voor meer informatie op de [website van het Klimaatfonds](#) en/ of neem contact op met Lennart van der Linde van Duurzaam Den Haag via lennart@duurzaamdenhaag.nl.

Subsidie duurzaamheid aanvragen | Gemeente Den Haag

'Start u een duurzaam project in uw wijk? De subsidie duurzaamheid voor het opstarten van duurzame initiatieven in Haagse wijken wordt binnenkort vervolgd.' Meer informatie staat op de webpagina: <https://www.denhaag.nl/nl/subsidies/subsidies-wonen-en-bouwen/subsidie-duurzaamheid-aanvragen.htm>.

Stimulering Duurzame Energieproductie (SDE) voor Zon | Rijksdienst voor Ondernemen (RvO)

'Gaaf u hernieuwbare energie produceren? Dan kunt u gebruikmaken van de subsidie Stimulering Duurzame Energieproductie. De regeling richt zich op bedrijven en (non-profit)instellingen. Er zijn 6 categorieën: Biomassa, Geothermie, Water, Wind (land, meer en waterkering) en Zon. De categorie Wind op Zee heeft haar eigen budget en aanvraagprocedure.' Kijk voor meer informatie op: <https://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/stimulering-duurzame-energieproductie/categorieën/zon-sde>.

Subsidieregeling voor lokale energie-initiatieven | Provincie Zuid-Holland

'Op veel plekken in Zuid-Holland zijn lokale initiatieven bezig met duurzame opwekking van energie, isolatiemaatregelen en/of besparing. De provincie ziet deze betrokken partijen als ambassadeurs en wegbereiders van de energietransitie. Een van de strategieën uit de Energie-agenda: 'Samen aan de slag' benoemt dit belang en onderstreept de ondersteunde rol van de provincie.' Kijk voor meer informatie op de website <https://www.zuid-holland.nl/@16784/energietransitie/>. Voor vragen neem contact op met energie@pzh.nl.

Twee tips van Gemeente Den Haag | Expertisepunt Subsidies

Misschien dat in een van de onderstaande links nog aanknopingspunten bieden:

1. Fondsenwervingspagina van Den Haag Doet: <https://www.denhaagdoet.nl/voor-organisaties-en-bedrijven/fondsenwerving>
2. Energiefonds Den Haag: <https://www.svn.nl/fondsmanagement/fondsdetail/energiefonds-den-haag-ed>

Bruggen van vertrouwen bouwen

Tuinen en Operatie Steenbreek

Loket Stadslandbouw | gemeente Den Haag

Ben je geïnteresseerd om het groen rondom jouw gebedshuis aan te pakken? Bekijk deze pagina van de Gemeente Den Haag. Er is bijvoorbeeld informatie te vinden over een pluk-tuin of een kruidentuin.

Gulden Klinker voor schone en veilige omgeving | gemeente Den Haag

Alle mensen die samen actie ondernemen om hun omgeving schoner, veiliger of prettiger te maken kunnen de Gulden Klinker (zie foto rechts) krijgen. Iedereen kan meedoen: van buurtbewoner tot winkelier en scholier. De Klinker wordt in de bestrating van uw straat of plein gelegd. Zo ziet iedereen dat daar hard wordt gewerkt aan een prettige buurt. Bij de Gulden Klinker hoort een waardebon van € 1.000.

Operatie Steenbreek | Duurzaam Den Haag

Via Operatie Steenbreek kunnen bewoners, bedrijven scholen etc. hun tuin- en stoeptegels inleveren in ruil voor gratis planten. 'Samen de verstening van de stad tegengaan, door tuinen, pleinen en straten groener te maken.' Kijk voor meer informatie op de website van Duurzaam Den Haag of neem contact op met projectleider Edwin Cornelissen via edwin@duurzaamdenhaag.nl.

Deelsessies

Na het plenaire gedeelte kunnen deelnemers kiezen bij welke onderwerpen ze willen aansluiten: techniek/ waterzijdig inregelen van verwarmingsinstallaties, Operatie Steenbreek en tuinen, of verder in gesprek met Hennie Sohl. Hieronder staat een samenvatting per deelsessie.

Waterzijdig inregelen – William Batenburg (installateur) en Ron Lazaroms (gemeente Den Haag)

Het instellen van de radiatoren van de cv-installatie wordt 'waterzijdig inregelen' genoemd. Het is het in balans brengen van de cv-installatie. Het zorgt ervoor dat het warme water op een goede manier over de radiatoren wordt verdeeld. Op 10 oktober kondigde wethouder Van Tongeren en Ron Lazaroms van de gemeente Den Haag aan dat er een budget was vrijgemaakt van € 10.000 om de gebedshuizen te helpen bij het waterzijdig inregelen van hun installaties.

William Batenburg (tweede van rechts op de foto links van Elly Stigter), erkend installateur gespecialiseerd in duurzame energie die door de gemeente in de arm is genomen, geeft een update. Hij is tot nu toe bij 2 moskeeën geweest om de verwarming langs te lopen: de Mouahiddin moskee en de Anware Mustafa moskee. Hij heeft de installaties nagelopen met de bedoeling zoveel mogelijk gas te besparen. Hij geeft de volgende punten aan de deelnemers mee is:

- Hij ziet moderne cv-ketels. Een aandachtspunt hierbij is dat de installateur van een nieuwe ketel niet altijd checkt of deze ketel goed is afgesteld op de radiatoren, ofwel zorg dat de installatie goed waterzijdig ingeregeld is.
- Als je iedere verwarming waterzijdig inregelt, dien je voor elke radiator 1 apart kraantje aan te schaffen. Dit kraantje regelt het water dynamisch in. Als een radiator in het gebouw wordt uitgezet, dan zorgt het kraantje dat het volume alsnog goed wordt verdeeld. Een kraantje kost 60 euro per stuk. Dit geldt voor zowel radiatoren als vloerverwarmingsvelden.
- Hoe vaak dien je waterzijdig in te regelen? Je stelt het 1x in en dan is het goed.

Bruggen van vertrouwen bouwen

- Radiator statisch inregelen kan ook, maar als je dan 1 kraan/ radiator dicht zet, raakt de rest van het systeem uit balans. Met de speciale kranen die dynamisch inregelen, blijft het systeem in balans op het moment dat je er 1 dicht zet.
- Daarnaast krijg je bij statisch inregelen stromingsgeluiden omdat je een opening wat afknijpt. Dit heb je bij dynamisch inregelen niet. Heb je echter een cv ketels met een modulerende pomp dan heb je dit probleem niet omdat de waterdruk zich automatisch aanpast.
- Er is ook een vraag van een van de deelnemers of de temperatuur afhangt van de isolatie. Het antwoord is: 'Eerst goed isoleren, en dan bijvoorbeeld op 20 graden instellen en dan is dynamisch inregelen een rekeningsom per radiator.'
- Bij enkel glas heb je een langere radiator nodig: bijv. in plaats van 1 meter een 2 meter radiator.
- Wanneer is waterzijdig inregelen nuttig? Maakt het uit als je piekverbruik hebt? Batenburg geeft daarop antwoord: 'Het is altijd nuttig.'

Operatie Steenbreek en tuinen – Edwin Cornelissen van Duurzaam Den Haag

Tijdens deze deelsessie kwam Edwin Cornelissen in gesprek met tien deelnemers over het project 'Operatie Steenbreek' (zie foto hieronder van Elly Stigter). Dit project dat nu twee jaar bestaat, is deel van een landelijk stichting waarbij plaatselijke gemeenten zich kunnen aansluiten onder het motto: 'Steen eruit, groen erin'. De vraag achter het project is, hoe krijgen we bewoners en bedrijven aan het 'vergroenen'? Te beginnen door tegels te vervangen door planten.

De Nederlandse steden zijn versteend. Tijdens de zomer van 2018 lieten satellietbeelden zien hoezeer steden de warmte vasthouden. Den Haag is volgens Cornelissen de dichtst bebouwde stad van Nederland. In een aantal wijken van Den Haag, zoals de versteende Schilderswijk is dat zonneklaar. Uit metingen is gebleken dat het in die wijk gemiddeld 6 graden warmer wordt dan in andere Haagse wijken. Steen zorgt voor hitte-stress en meer fijnstof in de zomer en wateroverlast in het najaar.

In Den Haag noemt Cornelissen 'supersteenbrekers': particulieren die grote steenvlaktes doen veranderen in groene oases. Maar er zijn ook kleine helden die met een klein groenstrookje een groot groen verschil weten te maken. Een schoolplein verandert in een met houtsnippers bezaaide speeltuin waarvan de ouders gezamenlijk het onderhoud op zich hebben genomen. Of het voorbeeld van de Indonesische Al-Hikmah Moskee in Den Haag. Met Rudy van der Aar gingen er rondom de moskee de tegels uit. Met allerlei aromatische planten werd de rattenoverlast tegengegaan en werden insecten uitgenodigd. Rudy wilde bordjes met uitleg in de tuin neerzetten, en dat gebeurde. Hij stuurde foto's met stoeptegels vol waterplassen en de tuin rond de moskee waar geen plasje was te bekennen.

Operatie Steenbreek komt bij een dergelijk initiatief met containers om de tegels in op te slaan, daarna wordt aarde aangevoerd en komt een hovenier met planten om het karwei af te maken, vaak met het achterlaten van gereedschappen voor verder onderhoud. Ook helpt Operatie Steenbreek met het opzetten van een mediacampagne om allerlei duurzame buurtinitiatieven te bundelen. Zo kunnen in combinatie met thema- of groene feesten, straatacties op touw gezet worden en worden er vaak meer dan 4.000 tegels verwijderd. Operatie Steenbreek komt al voor een actie van minimaal 200 tegels in actie. Daarnaast zijn er vaste inleverpunten waar tegels worden uitgeruild tegen planten. Al met al zijn er zo'n 13.000 tegels van de Haagse bodem verdwenen.

Cornelissen spoort de groep aan ook zelf in actie te komen. Er ligt in dat geval bij Duurzaam Den Haag een compleet draaiboek klaar. Daarmee kun je de stappen zetten voor de planning, van het plaatsen van de container, advies over de PR via een flyer in de buurt, advies over de te bestellen planten, etc. Om dit financieel te realiseren kun je een beroep doen op Fonds 1818, het Stadsdeel, de Provincie Zuid-Holland, en via crowdfunding. Daarnaast zijn er instellingen die je op allerlei wijzen willen helpen zoals het uitlenen van gereedschap ('Voor de Buurt' en 'De Groene Motor' en 'Haagse Tuinbank'). Ook groen-beheer van de gemeente Den Haag denkt graag mee om goede intenties om te zetten in groene actie.

Realiseren en plaatsen van zonnepanelen – Hennie Sohl

Na de plenaire sessie gaat Hennie Sohl in gesprek met 5 deelnemers die hem een aantal vragen voorleggen.

1. **Wat is jullie ambitie met verduurzamen? Echt nul op de meter?**

'Dat zou wel heel leuk zijn, maar we hanteren een andere focus. We kijken eerst naar de effecten van de dakisolatie en zonnepanelen: wat laat het verbruik van elektra en gas met deze investeringen zien? Daarna willen de temperatuur van de radiatoren verlagen en hier het effect op meten. Daarnaast zijn we benieuwd naar de duurzaamheidsplannen die de gemeente Amersfoort binnenkort presenteert. Er wordt nu ook gesproken om een aantal wijken gasloos te maken en te verwarmen via warmtepompen. We willen onze volgende stappen op deze ontwikkelingen aansluiten. Maar eerst gaan we het voedselprobleem aanpakken.'

2. **Hoe kregen jullie donaties voor elkaar?**

We hebben gekozen voor een aandeelhouderssysteem. Een donateur kon zijn 'eigen' zonnepaneel kopen d.m.v. een eenmalige gift. Dat werkte bij ons erg goed. Een zonnepaneel kost 200,- en zo'n 10% van alle kerkgangers hebben op zo'n manier hun zonnepaneel gekocht. Een andere kerk had ook zo'n soort actie gedaan en wij hebben dit toen overgenomen.'

3. **Gaan jullie gebruikmaken van de salderingsregeling als jullie meer energie opwekken dan jullie verbruiken?**

'Zover zijn we helaas nog niet, maar dat is wel de wens. Wel blijkt dit een stuk ingewikkelder dan voor particulieren, want een kerk is niet vrijgesteld van BTW. In 2014 heeft het Europese hof uitspraken hierover gedaan dat je ook btw terug kan vorderen in geval van een particulieren producent.'

4. **Inzicht in verbruik en bewustwording**

'In de kerk merkt hij dat de bewustwording er nu is, doordat ze in de aanloop naar het plaatsen van de zonnepanelen wekelijks het verbruik geregistreerd hebben en zo ook de pieken zagen

waaronder toen er een extern event plaatsvond. Binnenkort vindt een dergelijk event weer plaats en er wordt nu intern besproken om een extra vergoeding te vragen voor het extra elektra verbruik! Meten = weten is echt belangrijk.'

5. Hoe vond communicatie over de plannen plaats?

'Via de wekelijkse digitale nieuwsbrief. In het speciale kerkblad zijn diverse berichten geplaatst en tijdens de wekelijkse kerkdiensten is er regelmatig over gesproken. Ook is er een speciale folder gemaakt voor het werven van donaties, deze lagen op tafel.'

6. Hoe meet je achteraf de terugverdientijd?

'Vooraf hebben we de kosten en het bijbehorende verbruik van elektra van de afgelopen 10 jaar via de eindafrekeningen in kaart gebracht én hebben we wekelijks het verbruik gemeten. Zodra de eindafrekening van de elektra met zonnepanelen er is, kunnen we het verschil berekenen. De invloed van het weer en speciale events, zitten in het gemiddelde verbruik van de afgelopen 10 jaar.'

7. Waarom heeft de gemeente Amersfoort jullie subsidieverzoek afgewezen?

'De gemeente vond onze plannen niet vernieuwend genoeg. Ze wilde ook meer participatie van de wijkbewoners. We kwamen wel in aanmerking voor een [Postcoderoosregeling](#), alleen bleek dat er heel veel geregeld moest worden via een notaris. Aangezien wij voornamelijk met vrijwilligers werken, hebben we besloten hier niet aan mee te doen.'

8. Maatschappij voor welstand gaf wel subsidie, wie zijn dit?

'De Maatschappij van Welstand is een landelijke stichting tegen de ontkerkelijking en die kunnen ook subsidies verstrekken. Daarnaast zijn de plaatselijke LIONS-verenigingen vaak bereid om te helpen en kun je met scholen in de buurt een leuke sponsoracties verzinnen. Sohl heeft in het verleden met een basisschool geregeld dat ouders privé zonnepanelen met een interessante korting konden kopen. De school kreeg voor elk 3e verkochte zonnepaneel er een gratis. Dit werkte voor de ouders én school erg goed.'

9. Vragen jullie ook de energiebelasting terug?

Er zijn speciale bureaus die je hierbij kunnen helpen, zelfs op no cure no pay basis. Dit is ook redelijk eenvoudig zelf te doen indien je de eindafrekening hebt.

10. Hebben jullie ook overal al LED verlichting in de kerk geplaatst? Wat zijn jullie ervaringen daarmee?

Sohl geeft aan dat ze hier nog geen ervaring mee hebben. Een deelnemer uit de groep is zelf elektramonteur en heeft veel ervaring. Hij geeft als tip om vooral een goede installateur te benaderen om een geheel lichtplan te laten maken inclusief armatuur. Vaak is dit financieel ook interessant omdat je dan de armatuur gratis kan krijgen.

Nota Duurzaamheid van gemeente Den Haag

Op 5 maart 2019 heeft de gemeente Den Haag de nota *Duurzaamheid Schone energie in een groene stad - De Haagse Aanpak* gepresenteerd. Waarom is deze nota gepresenteerd? Tekst uit de nota legt dit uit: 'Deze nota markeert een omslag in onze stad: van kennisontwikkeling, bewustwording, proefprojecten en draagvlak creëren gaan we naar uitvoering en zichtbare projecten in de stad. Samen met alle inwoners van Den Haag werkt de gemeente aan een stad die schoner, groener en duurzamer wordt: we gaan meters maken. Zo wordt duurzaam denken én doen een nog belangrijker onderdeel van de Haagse mores: duurzaam is de nieuwe norm.'

Je kunt de nota vinden via de volgende link:

https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/7390498/1/RIS301829_bijlage

Volgende bijeenkomst Geloven in Groen: donderdag 16 mei 2019

We zijn nog bezig met de locatie vandaar dat we willen vragen om deze twee data alvast in de agenda te **reserveren: donderdagavond 16 en 23 mei 2019** (tijd van 18:00-21:00). Het hoofdthema van deze bijeenkomst zal voedsel, voedselverspilling en recyclen zijn.

Alle informatie van het project Geloven in Groen is ook te vinden op de volgende webpagina:
<http://www.iofc.nl/geloven-groen>.

